

soms in verzoekschriften aandrongen op stichting van een buurtschool. Die vraag probeert Roosenboom te beantwoorden in het slothoofdstuk of epiloog 'Een der voornaamste pligten der Ouderen'. Hij noemt daarin verschillende redenen. Behalve het belang van het kunnen lezen c. q. schrijven, was het volgens hem ook te doen om de opvoeding die de kinderen op school kregen, en waarvoor de ouders door hun drukke werkzaamheden op het land geen tijd hadden. Ook zal er wel een zekere sociale druk zijn geweest, zeker bij de beter gesitueerden. Andere mogelijke stimuli acht hij minder werkzaam in de economisch nog weinig ontwikkelde streek als de Meerij, waar de ouders hun kinderen vaak nodig hadden als arbeidskrachten.

Hoe het zat met het onderwijs aan arme kinderen blijkt niet uit de archieven die Roosenboom tot zijn beschikking had. Er stond geen sanctie op verzuim, noch voor de ouders, noch voor de schoolmeester. Maar er kon wel geconstateerd worden dat er vermoedelijk wel kinderen verstoken bleven van onderwijs. Zowel de arme kinderen als de kinderen die te ver weg woonden behoorden tot de kanslozen in dit opzicht. Maar harde bewijzen ontbreken, want een onderzoek naar het kunnen zetten van een handtekening geeft geen uitsluitsel over het al of niet kunnen lezen. Zo blijven er hier nog meer vragen onbeantwoord, maar het is niettemin — en misschien juist daarom — een belangrijk hoofdstuk geworden, dat een zeer waardevolle studie afsluit.

Het spreekt haast vanzelf dat ik met enige naijver gewaar werd over hoeveel serieel archiefmateriaal Roosenboom kon beschikken voor zijn studie. Hij heeft daar goed en kritisch gebruik van gemaakt. Hier en daar zouden er misschien nog wat losse draadjes afgehecht kunnen worden door het raadplegen van plaatselijke archieven, maar wellicht bestaan die niet eens. In ieder geval is dit werk een mooie, evenwichtig samengestelde studie geworden, die een verhelderend beeld geeft van het onderwijs in een deel van de Generaliteitslanden.

Het boek is mooi uitgegeven en bevat talrijke tabellen, lijsten, bijlagen en afbeeldingen. Vooral de laatste heb ik bewonderd: er zijn schoolhuizen en hun plattegronden bij, schoolinterieurs, leermateriaal, en ook melancholiek makende dorpsgezichten.

E. P. de Booy

1 E. P. de Booy, *De weldaet der scholen. Het plattelandsonderwijs in de provincie Utrecht van 1580 tot het begin der negentiende eeuw* (Utrecht, 1977). E. Put, *De cleyne scholen. Het volksonderwijs in het hertogdom Brabant tussen katholieke reformatie en verlichting (eind 16de eeuw -1795)* (Leuven, 1990).

M. Meijer Drees, *Andere landen, andere mensen. De beeldvorming van Holland versus Spanje en Engeland omstreeks 1650* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies VI. IJkpunt 1650-4; Den Haag: Sdu uitgevers, 1997, ix + 173 blz., f34,90, ISBN 90 12 08378 8).

Dit boek biedt een overzicht van een imagologische bijdrage aan het onderzoek Beeldvorming Nederland-buitenland, circa 1650. Het werd opgenomen in het prioriteitsprogramma van NWO Nederlandse cultuur in Europese context met als onderzoekstijd één jaar. Deze inleiding is noodzakelijk om aan te geven dat de neerlandica Meijer Drees zich dientengevolge buitengewoon heeft moeten beperken. Niet alleen brengt de specifiek imagologische benadering met zich mee dat vooral naar beelden wordt gezocht, waarin vanzelfsprekend *topoi* een belangrijke plaats innemen, maar de traditie een geringere rol speelt — met andere woorden: het analyseren van ideeën is minder belangrijk dan in de ideeëngeschiedenis het geval is — maar ook was er een geografische afgrenzing. Het gewest Holland stond centraal, waar het om de heersende zelfbeelden, reputaties en de belangrijkste beeldvormingsprocedures ging. Verder werden maar

twee naties, Spanje en Engeland, die met de groeiende nieuwe republiek in het noorden de confrontatie aangingen in de studie betrokken. Noch heeft de schrijfster zich, naar haar zeggen, kunnen richten op de toch zo belangrijke rooms-katholieke bevolkingsgroep en haar opvattingen. Een uitputtende inventarisatie van zelf- en vijandbeelden is het dus niet geworden, noch een volledig overzicht van de huidige stand van kennis. Aan de hand van 'tekstuele bronnen', ofwel geschriften (al komen ook afbeeldingen in haar verhaal voor) heeft Meijer Drees een groot essay geschreven, dat in de eerste plaats de collectieve identiteit onderzoekt. En ondanks alle beperkingen is een aardige indruk ontstaan van hoe de Hollanders zich in de eerste vijftienzeventig jaar van de zeventiende eeuw wilden zien en welke beelden de Spanjaarden en Engelsen daar tegenover stelden.

Eerst bespreekt Meijer Drees de Hollandse beeldvorming in Europees perspectief. De reis-literatuur van onder andere Cats gaf daar een goede gelegenheid toe. De 'inkadering' gebeurde door volkeren naar de antieke klimaattheorie in noordelijke en zuidelijke te verdelen met desbetreffende positieve en negatieve eigenschappen. Ook de opvattingen over het ontstaan van het karakter uit de vier humeuren en de bijbelse denkbeelden over de nazaten van Noach en hun verspreiding over het aardoppervlak speelden een rol. De zelfbewuste Hollanders trachtten dit waarderingsstelsel natuurlijk zoveel mogelijk naar eigen glorie om te buigen. Aan de hand van een medische verhandeling van Johan van Beverwyck en een gedicht van Lambert van den Bosch wordt dit uitvoerig aangetoond. Met name het *Parallelon rerum publicarum* uit 1602 van Hugo de Groot geeft de auteur de gelegenheid het voor en tegen van de Hollandse 'volksaard' en vooral het eerste in vergelijking tot andere naties als de Atheense en de Romeinse aan te geven. Ook de positie van vrouwen is hierbij belangrijk. De bespreking van de Bataafse mythe sinds de zestiende eeuw verschaft Meijer Drees de mogelijkheid te beklemtonen hoe het beroep daarop en de vergelijking met de oude Bataven over het bereikte geen enkel Schama-complex teweeg bracht in later jaren: rijkdom was goed en maakte alles beter. Dat de gebeurtenissen van 1672 ongetwijfeld aarzelingen deden ontstaan roept de vraag op (die de auteur niet meer kan behandelen) of het positieve geluid later niet weer terugkeerde. De beelden van Holland als melkgevende koe en dappere leeuw worden ook aangestipt. Bij de verhouding met Spanje beperkt Meijer Drees zich tot de publieke beeldvorming. Meer ondergrondse beelden (zoals zij het formuleert) en dan in de eerste plaats het katholieke, laat zij buiten beschouwing. Desondanks betreurt zij bij gebrek aan voorstudies over het Zuid-Nederlandse, vanzelfsprekend katholieke, beeld niets te kunnen zeggen. Het ongunstige beeld dat de Spanjaarden van de Hollanders hadden zal geen verrassing zijn. Ook de zoet-zure beeldvorming over en weer met Engeland is niet nieuw: rivalen, die tegelijkertijd bewondering voor elkaar hadden, waarbij incidenten als de moord op Engelsen in Ambon (1623) en de executie van Karel I (1649) grote invloed hadden. Het is jammer, maar begrijpelijk, dat de schrijfster vanuit haar imagologische benadering nadrukkelijk de historische context veelal buiten beschouwing wil laten. Toch wreekt zich dat wel eens, bijvoorbeeld waar zij 'De Trompet of lofreden over den eeuwigen Nederlantschen vrede', een gelegenheidsrede op de vrede van 1648 van de Haarlemse pastoor Augustijn Bloemert, behandelt zonder de belangrijkste vraag in dit verband te stellen. Hier was nu een katholiek aan het woord, die een groot deel van het Bataafse gedachtegoed had overgenomen. Maar waren er misschien toch eigen ideetjes van katholieken huize in te vinden? Misschien waar Bloemert nog graag alle zeventien gewesten in één staatsverband wil zien? Of zo de nadruk legt op de diversiteit van kleding, zeden, 'ongewoone manieren' in Holland ter meerdere glorie van het gewest? Er is nog veel werk te doen.

E. van Ermen, *Het kaartboek van Averbode 1650-1680* (Cartografische en iconografische bronnen voor de geschiedenis van het landschap in België; Brussel: Gemeentekrediet, 1997, 191 blz., ISBN 90 5066 170 X).

Het kaartboek van de abdij van Averbode (België, provincie Brabant) is reeds lang bekend als één der *preciosa* van het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Enkele jaren geleden kon ik het bij uitzondering raadplegen. Normaliter dient de gebruiker zich met nogal aftandse foto's te behelpen, want het origineel wordt niet meer ter beschikking gesteld. Deze uitgave zou dus een hulpmiddel kunnen zijn om het document te sparen. Het gaat hier dan ook om een uitmuntend voorbeeld in zijn soort. Een uitgave van dit document, unieke bron voor de studie van het landschap in het verleden en van de historische cartografie, is een welkome zaak.

Men mag gerust spreken van een luxueuze editie. Wetenschappelijk uitgever E. van Ermen voorzag de publicatie van 24 bladzijden inleiding, waarin hij dit document met zorg ontsluit. Naast de gebruikelijke abdijschiedenis en de beschrijving van het document geeft hij, behalve de noodzakelijke informatie over opdrachtgever, auteur, datering, schaal en oriëntering, uitweidingen over de bezittingen van de abdij (hoeven, parochies, geografische spreiding) en varia die het kaartboek eigen zijn. Zo krijgen we gegevens over de cartografische voorstelling van onder meer de grenzen, nederzettingen, schansen, het oud abdijbezit, de decoratie, verwante documenten uit het archief van Averbode, amortisaties, lijsten van percelen, métrologie (zeer belangrijk) en een reconstructiekaart van het volledige patrimonium.

Na deze inleiding volgen zo'n 160 bladzijden reprografieën van kaarten met uitvergrotingen van details, voorzien van een begeleidende lijst der percelen (volgens de originele nummering), toponiemen en afmetingen in oude maat. De indeling van het kaartboek werd (gelukkig) behouden, met weergave van de titelpagina, eerst bij een deel van 34 kaarten van abdijsgoederen en vervolgens bij een tweede deel van 26 kaarten van de parochies. Een *index locorum* en een *index rerum* sluiten de publicatie af.

De uitgave van dit kaartboek verdient zonder meer een pluim voor de initiatiefnemers. De fotografische publicatie van deze kaarten beantwoordt ongetwijfeld ook aan een vraag, namelijk van lokale historici in Brabant en Limburg (België), met een klein aandeel voor Nederland (Tulder, Culensrode, Hoge Mierde, Eersel en Sterksel in Noord-Brabant, Blerick en Venlo in Nederlands Limburg). Dorpen en steden zijn in detail getekend, en soms zijn er aardige bijzonderheden (een dubbele moord en terechtstelling te Rukkelingen, boottrekkers op de Demer bij Zichem). De algemene themata zijn echter veel belangrijker. Het kaartboek geeft informatie over bodemgebruik (akkers, boomgaarden, cultuurland tegenover heide...) en het dagelijks leven (structuren der dorpen en de verschillen tussen dorp en stad).

Uitgever Van Ermen is zo wijs geweest vele zaken onbeantwoord te laten. Zo'n uitgave verdient inderdaad gebruikt te worden door onderzoekers. Lokale historici kunnen nagaan in hoeverre de landmeter-cartograaf waarheidsgetrouw was. Voor de algemene kijk die wij hadden is die waarheidsgetrouwheid aanwezig voor de stedelijke landschappen. Aarschot, Blerik, Diest, Geel, Scherpenheuvel, Sint-Truiden, Tienen, Venlo, Zichem en Zoutleeuw bezitten nog monumenten en stedelijke structuren die herkenbaar zijn. Toch heeft de uitgever een belangrijk gegeven onvermeld gelaten. Immers de consequente intekening van het gebruik van baksteen, leem of hout en natuursteen, zelfs met de aanduiding van de zogenaamde 'speklagen' in belangrijke gebouwen, en het gebruik van blauwe leisteen of rode dakpannen, geeft een representatieve momentopname van het versteningsproces in Noordoost-België tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Het is ten slotte bijzonder jammer dat we verplicht zijn een ernstige negatieve appreciatie te geven van de fotografie. Het moet gezegd worden dat de opnamen te wazig en onscherp zijn.